

Att tiga är inte alltid guld

För homo- och bisexuella elitidrottare kan idrotten vara en värld präglad av begränsande heteronormer. Inte sällan uttryckta i en välvillig men stigmatiserande tystnad kring icke-heterosexualitet. Men idrotten kan också vara en frizon där det är tillåtet att utmana snäva köns- och sexualitetsnormer.

RIKSIDROTTSFÖRBUNDET framhåller i sitt idéprogram *Idrotten vill* att idrotten ska vara öppen för alla och erbjuda alla som deltar en kamratlig och trygg gemenskap. Samtidigt har idrottsrörelsen fått kritik för att den inte arbetar med frågor som rör hbtq-personer. En kartläggning visar även att andelen unga homo- eller bisexuella som idrottar i en förening relativt sett är lägre än andelen unga heterosexuella personer (1).

Tidigare studier visar också att tävlingsidrotten är präglad av heteronormativitet, det vill säga ett grundläggande och ofta uttalat antagande om att alla människor är heterosexuella och att heterosexualitet är det som är det naturliga och eftersträvsvärda (2-4). Däremot har det saknats kunskap om hur homo- och bisexuella personer upplever sitt idrottsdeltagande.

Den här artikeln bygger dels på resultaten från en pågående intervjustudie, där ett tjugotal homo- och bisexuella elitidrottare har eller kommer att bli intervjuade, dels på en pilotstudie med intervjuer av ett tiotal kvinnliga homo- och bisexuella lagidrottare (5). Ambitionen är att de ska vara både kvinnor och män, aktiva inom såväl individuella idrotter som i lag och i både kvinnligt och manligt kodade idrotter. Syftet med studien är att få kunskap om homo- och bisexuella idrottarens erfarenheter av idrotten samt om hur heteronormativitet inom tävlingsidrotten påverkar och utmanas av homo- och bisexuella elitidrottare. Studien

grundas i queerteori, ett analytiskt perspektiv som används både för att belysa de processer som medverkar till att heterosexualiteten framstår som allomfattande, naturlig och enhetlig och för att peka på alla de stunder och platser där heteronormativiteten utmanas.

Uttryck för heteronormativitet

Intervjupersonernas berättelser vittnar om att tävlingsidrotten präglas av heteronormativitet, som inte sällan tar sig uttryck i tystnad. Det handlar exempelvis om homo- och bisexuella idrottare som lever dolt, eller som säger att de inte vill provocera genom att vara ”för mycket” gay. Det handlar om ledare som aldrig pratar om hbtq-personer, som inte lyfter frågor om likabehandling och som inte reagerar när någon drar ett bögskämt. Det handlar om skämt och snack på träningar och i omklädningsrum, där utgångspunkten är att alla är heterosexuella.

Andra uttryck för heteronormativitet som framträder i tävlingsidrottarnas berättelser är stereotypisering av homo- och bisexuella samt krav på att man som idrottare ska uppträda tillräckligt kvinnligt respektive manligt. Att misslyckas med att se ut eller bete sig i enlighet med samhällets – och idrottens – förväntningar på en kvinna eller man uppfattas sällan som något positivt. Ebba, som varit aktiv inom en kampsport, berättar om en VM-bankett:

Eva Lingham

Fil. kand., forskningsassistent
Gymnastik- och idrottshögskolan

Håkan Larsson

Professor
Gymnastik- och idrottshögskolan

FAKTA HBTQ

Hbtq är ett samlingsbegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera. H:et och b:et handlar om sexuell läggning, alltså vem man har förmågan att bli kär i eller attraherad av. T:et handlar om hur man definierar och uttrycker sitt kön. Queer kan röra både sexuell läggning och könsidentitet men också relationer eller sexuell praktik.

Källa: RFSL

Ebba: " ... och tjejerna i ett av lagen hade inte klätt upp sig, och i och för sig kan man ju ha åsikter om hur finklädd man ska vara på en bankett ... Men att de inte hade klätt upp sig tyckte killarna i det svenska landslaget ... och domarna ... det var ju ett uttryck för att de var homosexuella ... att de inte ville klä upp sig för männen då ... och jag tyckte att det blev en så konstig diskussion ... men de här normerna sitter liksom i väggarna."

Intervjuaren: "Men tror du att eftersom det anses vara en machosport, eller att det är ett ideal som hyllas, att det blir extra viktigt att vara 'kvinna'?"

Ebba: "Jag tror det ... jag tror att det förstärks... Det är inte för inte som det skapas rosa dräkter ... det är ju inte killarna som har dem ... Jag tror också att det finns en osäkerhet hos många kvinnor som också gör att det blir ... man vill på något sätt bibehålla strukturer för att någonstans få plats."

Att framstående kvinnliga idrottare får sin heterosexualitet ifrågasatt är inte ovanligt, vilket synliggör att normer kring kön och sexualitet är tätt sammanlänkade. Det har också, vilket Ebba är inne på, bidragit till att det för kvinnliga idrottare har blivit viktigt att markera att de är "riktiga", och i förlängningen heterosexuella, kvinnor (6). Det kan handla om långt hår, smink eller som i det här fallet rosa dräkter. Problemet med denna heteronormalisering är att det inte framstår som särskilt önskvärt att rikta sitt begär mot någon av samma kön. För varför skulle det annars vara så viktigt att markera sin heterosexualitet?

Samma resonemang, fast omvänt, verkar kunna gälla för män som ägnar sig åt kvinnligt kodade idrotter. Måns, som har varit aktiv tävlingsryttare, upplever att det är få killar som vågar eller vill leva helt öppet som homosexuella inom ridsporten. Detta trots att alla vet att det är många killar som inte är 100 procent hetero och trots att ridsporten utifrån ses just som en "bögsport". Måns menar att det är just där skon klämmer. Eftersom folk förväntar sig att killar som rider är homosexuella blir det extra viktigt att markera att man inte är det.

Annars behöver killar eller män inom idrotten sällan bevisa sin heterosexualitet. Den tas, som en följd av idrottens histo-

rika koppling till manlighet, för given. En effekt av att se ut och uppträda i enlighet med samhällets förväntningar på en kille (eller tjej) är nämligen att man automatiskt passerar som heterosexuell – även om man inte är det (7). Men att ens heterosexualitet tas för given kan samtidigt göra att det blir svårt att komma ut och leva öppet som homo- eller bisexuell man inom tävlingsidrotten. För Rasmus, som under många år levde dolt inom friidrotten, var de stereotypa bilderna av idrottskillen och bögen länge oförenliga:

"... idrotten var hela min identitet ... och att man skulle vara homosexuell i det var helt omöjligt för mig ... för det är man ju bara inte liksom ... Jag såg nog väldigt mycket att jag inte skulle komma bli idrottare liksom ... så det var bara att tänka att det är något som försvinner ... Det var helt panikartat."

Med tanke på att få manliga idrottare har kommit ut offentligt kan man förmoda att fler än Rasmus har svårt att förena föreställningar om idrottskillen med föreställningar om bögen. På samma sätt menar Stina, tidigare elitdansare, att det tas för givet att man är straight om man som tjej ägnar sig åt en kvinnligt kodad idrott.

Normalisering

Tystnaden, stereotypiseringen och kraven på kvinnlighet och manlighet kan ses som exempel på normaliseringsprocesser – processer som gör att omgivningen belönar det uppträdande som man förväntar sig av en heterosexuell kvinna eller man. Dessa processer skapar en oro över att inte vara normal eller att inte passa in, eftersom man vet, eller i alla fall tror, att det kan leda till negativa reaktioner hos andra människor. Det är en oro som hos vissa idrottare blir så stark att de väljer att leva dolt. Men även de som lever öppet inom idrotten kan känna en sådan oro. Så här säger Ivan, aktiv inom friidrotten, när han får frågan om han är öppen med sin läggning:

"Jag skulle säga 100 procent öppen, fast ändå, jag tycker ju att jag själv censurerar mig lite grand i idrottssammanhang, jag kanske försöker vara lite mer 'kille' än vad jag är i mitt sätt att röra mig, i mitt tonläge, vad jag pratar om för saker ... Jag

har liksom inte velat berätta för att inte dom ska känna sig obekväma, men sedan också ... det känns som att man inte blir en del av gruppen, att man sticker ut ... Jag vill inte särskilja mig... jag skulle vilja att jag ville det, men ibland är det som att det sitter en kork i vägen ...”

Ivan beskriver hur de heteronormativa mönstren inom idrotten fungerar som en kork som får honom att hålla igen på ett sätt som han inte gör i andra sammanhang. Bakom detta skymtar oron över att inte passa in – att inte få vara en i gänget. Andra intervjupersoner beskriver sina upplevelser av heteronormativitet inom tävlingsidrotten på liknande sätt. De pratar om saker som inte riktigt går att sätta fingret på. Det kan handla om där lilla stråket av oro innan de kommer ut för någon (ny) person. Eller om en osäkerhet kring vad folk *egentligen* tycker. I stor utsträckning handlar det om subtila mekanismer som får dem att själva vilja agera i enlighet med normerna.

Tävlingsidrotten som frizon

Idrotten verkar samtidigt kunna upplevas som en frizon av homo- och bisexuella tävlingsidrottare. När Sandra berättar om hur det har varit att leva öppet som homosexuell inom ishockeyn låter det så här:

”... det var inte så där att folk snackade om det, det var bara ... det var nästan så att de som hade killar bland spelarna var lite så här ... ja men okej, kan vi vara här ... Det var nästan åt andra hållet och jag tror det stärkte mig väldigt mycket, jag vet inte riktigt om det är så att det är fler inom hockeyn som är gay eller om det bara är ett öppet klimat så att de som faktiskt är det faktiskt vågar stå för det ...”

För Sandra har det varit lättare att leva öppet inom hockeyn än i samhället i övrigt. Det har funnits många andra som inte har levt heterosexuellt (ibland en majoritet), vilket har gjort det till något självklart och naturligt. Det är nästan som att det har blivit tvärtom – att det har blivit viktigt att inte ta för givet att alla är gay. Och att idrotten kan vara en frizon på det sättet som Sandra beskriver var något som framkom även i pilotstudien, framför allt bland de kvinnliga

Manchester Uniteds Paul Scholes och Gary Neville firar på ett sätt som man sällan ser på en fotbollsplan.

intervjupersoner som ägnade sig åt de mest manligt kodade idrotterna, ishockey och bandy.

Men även om vardagen i laget och klubben är en frizon, där heteronormativa mönster vänds upp och ned, verkar det trots allt vara frågan om en tillfällig frizon. Att Sandra samtidigt förhåller sig till ett dominerande och heteronormativt sätt att tänka blir tydligt när hon får frågan om hon tror att man skulle vara intresserad av att lyfta hbtq-frågor på förbundsnivå inom hockeyn:

”Nej, det tror jag inte att man ens skulle vara intresserad av ... Jag tror lite grand att man är rädd ... och det kan jag känna också ... att det ska bli en stämpel på att damhockey innebär gay ... Vi vill att föräldrarna ska tycka att hockey är en bra sport för tjejer, och om vi då har stämpeln att spelare man hockey så är man gay, så tror jag att de ... alltså om deras dotter kommer hem och berättar att folk är gay så kanske de inte skulle ha något emot det, men jag tror inte att de vill välja det medvetet ...”

Helt naturlig, självklar och önskvärd verkar homosexualiteten således inte

vara. I alla fall inte i ett större samhälleligt sammanhang.

I de manliga idrottarnas berättelser är frizonerna betydligt mer sällsynta. Ingen av killarna eller männen beskriver en idrottslig vardag där det finns ett flertal andra som lever homo- eller bisexuellt i laget eller klubben. Trots detta finns exempel på platser eller stunder där något annat händer – och där heteronormativa mönster utmanas. Ivan berättar att en av de klubbar han tränade i var speciell:

Ivan: "... i en klubb trivdes jag väldigt bra, för vi var fyra eller fem killar bara som kände varandra bra och dessutom hade den här tränaren uttalat det ... jag kände att jag var välkommen för den jag var ..."

Intervjuaren: "Kände du då också att du kunde prata om det ... ja men 'jag såg en snygg kille på stan' eller?"

Ivan: "Ja men det är typ en sådan sak som jag menar, blev det så att vi låg och värmdes upp så kunde de liksom 'ja men Ivan, har han snygg rumpa?' ... och jag kanske inte hade tänkt på det ... men då kunde jag ju kolla på den rumpan ... och det blir ändå ett sätt för mig att få vara mig själv. De kanske pratade om sina flickvänner eller kommenterade någon ... och då blir det ju konstigt om jag känner att jag inte ska få göra det."

Tränaren i den här klubben är den enda av Ivans tränare som någonsin pratat om att han är böj. Alla har vetat, men ingen har sagt något. Den här tränaren tog honom avsidet redan vid första träningen och berättade rakt upp och ned att alla visste att han var böj, att de hade pratat om det och att han var lika välkommen som alla andra. Visserligen var han inte så smidig, men Ivan önskar ändå att fler tränare hade gjort så. För när det var uttalat, och något man pratade om, behövde han inte censurera sig själv på samma sätt som i andra klubbar.

Elitidrottens villkor

Samtliga intervjupersoner lyfter det prestationsfokus som präglar elitidrotten. Vissa menar att detta prestationstänkande, där resultaten är det som räknas, leder till en frihet att se ut och agera som man vill. Är man tillräckligt bra är det få som bryr sig om hur man lever sitt liv (8).

Rasmus, som efter sin idrottskarriär har arbetat som ungdomstränare, tror att hans resultat som aktiv har gjort det lättare för honom att vara öppet homosexuell som tränare. Och för Sandra har prestations-tänkandet bidragit till att göra idrotten, i hennes fall hockeyn, till en frizon. Hon berättar under intervjun om hur negativt hon har blivit bemött – både i idrottsliga och i andra sammanhang – genom att inte se ut och agera som det förväntas av en kvinna. Men när hon får frågan om det har varit så även inom hockeyn säger hon:

"Nej där är man ju så otroligt beroende av prestationer på isen, och i alla lag som jag har spelat har jag varit på toppen och haft en otroligt hög status, och så länge jag presterar på isen så har det varit en trygghet i att jag har blivit accepterad av laget oavsett. Men det var ett tag där som jag tänkte att om jag inte spelar hockey, vad gör jag då, då kan jag definitivt inte vara den här människan som ingen pratar med."

Andra menar att prestationsfokuset inom elitidrotten är begränsande – och i stället gör det svårare att komma ut, det vill säga leva öppet som homo- eller bisexuell. Eftersom det är en oskriven regel att det är prestationerna som räknas kan det finnas en rädsla att fokus ska hamna på något som inte alls har med idrotten att göra. Som flera tar upp vill man bli känd för sina idrottsprestationer och inte för sitt privatliv. Några beskriver också hur den oro de har känt för att tränare och lagkamrater ska reagera negativt om de kommer ut – i förlängningen har handlat om en rädsla och en oro att inte kunna prestera bra. De helt enkelt inte velat addera ytterligare ett stressmoment till sin elitsatsning. I efterhand har de dock insett att den oro de gick och bar på var ett stressmoment i sig. Ivan, som har varit öppen med sin sexuella läggning under större delen av sin karriär, frågar sig också om inte den heteronormativa idrottskultur han har upplevt kan ha påverkat hans idrottskarriär negativt:

"Framför allt så tänker jag att den här känslan jag har gått med, att jag har känt att jag inte har passat in ... Den har ju gjort kanske att jag har gjort andra val, att jag har valt 'second best' idrottsmässigt för att jag ska känna att jag passar in ... att jag trivs."

Mot en öppen och trygg idrott

Resultaten från vår pågående studie tyder alltså på att tävlingsidrotten är präglad av heteronormer. Samtidigt verkar det förekomma frizoner, där heteronormativa mönster utmanas och där idrotten utgör en arena för möjligheter mer än begränsningar. Framför allt gäller det bland kvinnor som ägnar sig åt manligt kodade idrotter.

Det framkommer vidare att köns- och sexualitetsnormerna ser olika ut inom olika idrotter, vilket gör det svårt att tala om idrotten som en enhet. Intervjupersonernas erfarenheter skiljer sig delvis åt beroende på om de är kvinnor eller män och beroende på om de är, eller har varit, aktiva i manligt respektive kvinnligt kodade idrotter. Att idrotta på elitnivå verkar också, som en följd av elitidrottens prestationsfokus, kunna leda till såväl större frihet som större begränsningar jämfört med att idrotta på breddnivå för personer som inte lever heterosexuellt.

Hur behöver idrotten då utvecklas för att vara öppen för alla och erbjuda alla som deltar en kamratlig och trygg gemenskap? En viktig slutsats hänger samman med den komplexa bild som vi beskriver i föregående stycke. Olika idrottsliga sammanhang präglas av olika köns- och sexualitetsnormer. Personer i ansvarsställning (ledare, tränare) behöver därför medvetandegöra sig kring vilka normer som präglar den egna verksamheten. Hur förutsätts man leva och vara i den aktuella verksamheten? En annan och kanske mer allmängiltig slutsats som kan dras av intervjuerna, är att öppenheten är att föredra, även om komma-ut-processen kan upplevas som problematisk. Därför är en uppmaning till idrottstränare och ledare att inte låta sin egen osäkerhet kring frågor om homo- och bisexualitet utgöra ett hinder för att tala om sexualitet i idrottsammanhang. På lång sikt är det mer förödande att lägga locket på än att fråga på fel sätt.

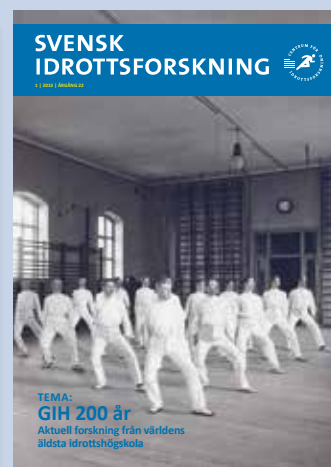
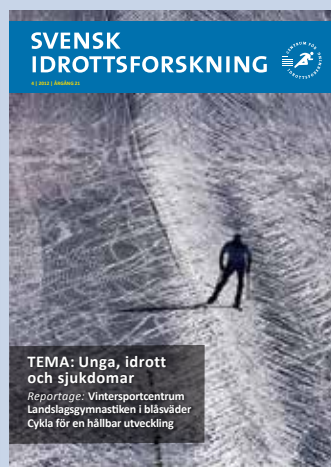
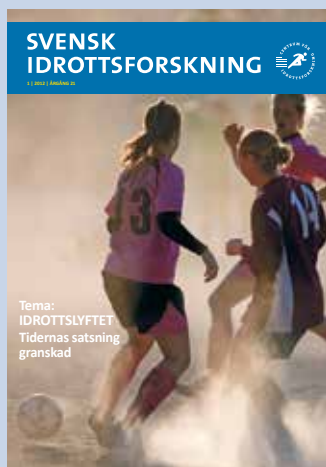
Referenser

1. Ungdomsstyrelsen, opublicerad kartläggning. 2010.
 2. Andreasson, J. Idrottens kön. Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag. 2007.
 3. Larsson, H. Isensättning av kön i idrott. 2001.
 4. Svender, J. Så gör(s) idrottande flickor. 2012.
 5. Linghede, E & Redelius, K. Aktuell- beteende och samhällsvetenskaplig idrottsforskning. 2009: 103-124.
 6. Larsson, H. (Hetero)sexualiseringen av idrott. Sexualiseringen av idrottens offentliga rum. 2007: 36-50.
 7. Eng, H. Sporting Sex/uality: Doing Sex and Sexuality in a Norwegian Sport Context. 2003. s. 224
 8. jfr Brännberg, T. Bakom kulisserna – en socialpsykologisk studie av en förening. 1998.
- För övriga litteraturreferenser hänvisas till författarna.

Kontakt

eva.linghede@gih.se
hakan.larsson@gih.se

Prenumerera!

En helårsprenumeration med fyra nummer kostar 200 kr. Beställ på www.centrumforidrottsforskning.se

